

Simon Maljevac, Jasna Magić

Pedri raus!¹: homofobično nasilje v šolah

Povzetek: Članek predstavlja izsledke raziskave o vsakdanjem življenju istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji, ki jo je leta 2008 izpeljalo Društvo informacijski center Legebitra, in izkušnje, ki jih je Legebitra pridobila v izobraževanju o homoseksualnosti.

Raziskava o vsakdanjem življenju istospolno usmerjenih mladih je pokazala, da skoraj 98 % vprašanih dijakov o homoseksualnosti v šoli ni slišalo ničesar ali zelo malo. To ne pomeni, da je dostop do tovrstnih informacij otežen, pač pa je odsotnost govora o homoseksualnosti v šolah prej posledica interpretacije, da tovrstne informacije niso pomembne oziroma so pravzaprav promocija homoseksualnosti. Ko je namreč Legebitra leta 2002 več kot sto srednjim šolam v Sloveniji ponudila izvedbo brezplačne delavnice o homoseksualnosti, se je vabilu odzvalo le osem šol. Homoseksualnost kot tema razprave pri pouku se torej pojavlja sporadično in nesistemsko.

Ključne besede: šola, homoseksualnost, heteronormativnost, homofobija, nasilje.

UDK: 37.015.4:613.88

Izvirni znanstveni prispevek

Simon Maljevac, Društvo informacijski center Legebitra, Slovenija;

e-naslov: simon.maljevac@gmail.com

Jasna Magić, Društvo informacijski center Legebitra Slovenija; e-naslov: jasnamic@yahoo.com

Uvod

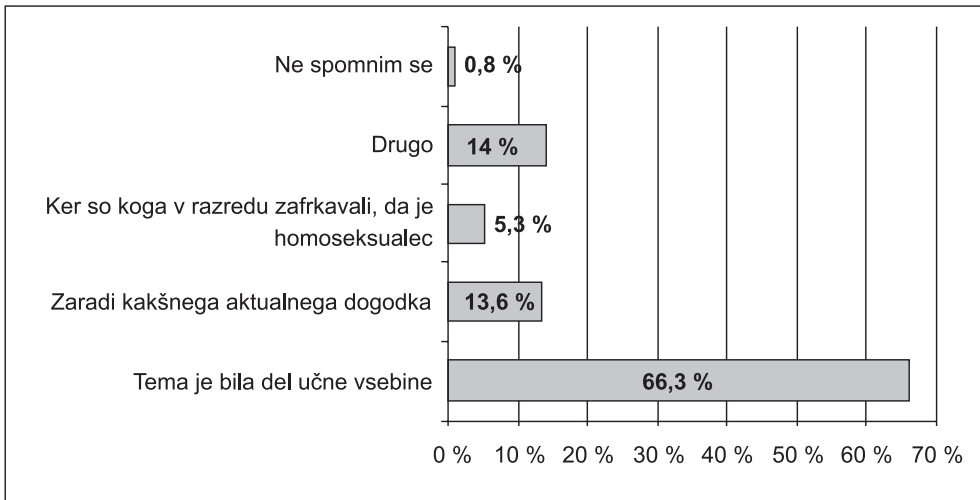
Pravica do izobraževanja je ena od temeljnih pravic, zapisanih tudi v Konvenciji Združenih narodov o otrokovih pravicah. Konvencija si prizadeva za to, da bi bila dostopnost do izobrazbe zagotovljena vsem otrokom. Temeljila naj bi na načelu enakih možnosti. Države naj bi zagotovile obvezno in brezplačno osnovno šolanje in spodbujale različne oblike srednjega šolanja. Pri tem naj bi bile v izobraževalne programe vključene tiste vrednote, ki zagotavljajo pogoje za popoln razvoj otrokove osebnosti, nadarjenosti in sposobnosti, krepitev spoštovanja človekovih pravic, kulturne identitete, različnosti kultur in naravnega okolja. Programi naj bi temeljili predvsem na konceptih razumevanja, miru, strpnosti in enakosti (Kovač Šebart in drugi 2005, str. 125). Podobni cilji so določeni tudi v 2. členu Protokola k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki med drugim govori o varovanju pluralizma in tolerance javnem izobraževanju.² Z drugimi besedami: šola naj bi bila varen prostor za vse, tudi za istospolno usmerjene mlade, hkrati pa naj bi v luči strpnosti in enakosti posredovala znanje in informacije o spolni usmerjenosti.

Praksa, izkazana v različnih domačih in tujih raziskavah, je drugačna od prej omenjenih standardov: 52 % vprašanih v raziskavi med istospolno usmerjenimi srednješolci v Sloveniji je zatrdila, da se o homoseksualnosti v šoli niso nikoli pogovarjali (Kuhar in drugi 2008). Podobno je pokazala tudi raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, saj je glavnina vprašanih poročala, da v času osnovnošolskega ali srednješolskega izobraževanja o homoseksualnosti niso slišali ničesar (34 %) ali zelo malo (46 %) (Švab in Kuhar 2005). Razlogi za razpravo o homoseksualnosti, kot kaže naslednji graf, so bili različni. Večina vprašanih je omenjala, da je bila homoseksualnost del učne vsebine.³

¹ Napis na moškem stranišču v eni od srednjih šol v Ljubljani.

² Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1994). V: Uradni list Republike Slovenije, št. 7-41/1994, dostopno na spletu: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (20. 9. 2009).

³ Homoseksualnost je bila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja del učne vsebine pri predmetu zdravstvena vzgoja, kjer je bila obravnavana v okviru »nenavadnega spolnega vedenja« (glej Kuhar v tej številki). V aktualnem kurikulumu za devetletno osnovno šolo homoseksualnost kot tema skorajda ni omenjena (glej Komidar in Mandeljc v tej številki).

Slika 1: Povod za razpravo o homoseksualnosti v šoli (povzeto po Švab in Kuhar, 2005)

Pomemben je tudi način, kako homoseksualnost kot tema vstopa v šolski prostor. Raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk je na primer pokazala, da je bila homoseksualnost v 18 % primerov predstavljena kot nekaj nesprejemljivega in negativnega (Kuhar 2005). Nekoliko drugače je bila zastavljena raziskava, ki so jo prvič izpeljali na vzorcu londonskih istospolno usmerjenih srednješolcev leta 1984 (Trenchard 1984; Trenchard in Warren 1984; Warren 1984)⁴ in nato ponovili leta 2001 (Ellis in High 2004). Ugotovili so, da se je frekvenca omembe homoseksualnosti pri pouku bistveno povečala (leta 1984 je 58 % vprašanih zatrnilo, da se o homoseksualnosti niso pogovarjali pri nobenem predmetu, leta 2001 je bil ta odstotek 24 %), vendar je te informacije kot koristne opredelil razmeroma nizek odstotek učencev: leta 1984 je 8 % vprašanih istospolno usmerjenih učencev menilo, da so bile informacije o homoseksualnosti, ki so jih dobili v šoli, koristne, leta 2001 pa je bil ta delež 17 %. Zaskrbljujoč je podatek, da je leta 2001 več kot polovica vprašanih (59 %) poročala, da jim je bila homoseksualnost v šoli predstavljena kot nekaj negativnega (leta 1984 je bil ta delež 33 %). Takács (2006) na podlagi evropske raziskave o socialni izključenosti mladih GLTB-oseb ugotavlja, da v šolah homoseksualnosti, skupaj z evtanazijo, splavom in podobnimi temami pogosto posvetijo eno šolsko uro, to pa sporoča (ali daje vtis), da gre za obrobno in sporno vprašanje ali »problem, ki ga je treba rešiti« (Takács 2006, str. 32). Poleg tega, poudarja Takács, se kot najpomembnejši izobraževalni cilj pojavlja potreba po toleranci, ne pa po sprejemanju istospolno usmerjenih.

⁴ To je ena od prvih raziskav med geji in lezbijkami o njihovih izkušnjah s šolskim sistemom. V raziskavi je sodelovalo 416 gejev in lezbijk, starih od 14 do 20 let.

Heteronormativnost šolskega prostora

Šolsko okolje lahko opišemo kot heteronormativni prostor, v katerem pomemben del istospolno usmerjenih mladih prikriva svojo spolno identiteto. Lehtonen v svoji študiji ugotavlja, da šolsko okolje primarno spodbuja nastajanje spolno enotnih skupin in prostorov (ločeno se družijo fantje in dekleta) in obenem odvrča možnost razvoja spolnih in emocionalnih vezi med pripadniki istega spola (Lehtonen 1993, str. 103). Podobno ugotavljata tudi Quinlivan in Town, ki trdita, da delujejo šole kot heteronormativne institucije, saj z »uporabo molka, patologizacijo (homo)seksualnosti in (binarnih) politik spola narekujejo določeno vedenje kot primerno in 'normalno' za določeni spol« (Quinlivan in Town 1999, str. 514). Molk o istospolni usmerjenosti v šolah močno vpliva na izkušnje istospolno usmerjenih mladih v šoli, saj so ti v šolskem okolju nevidni (Sears 1992), ali, kot kažejo podatki iz raziskave o homofobičnem nasilju (Magić 2008), so istospolno usmerjeni posamezniki (ali tisti, za katere se domneva, da so istospolno usmerjeni) vidni zgolj kot žrtve (fizičnega) nasilja. Respondenti v omenjeni raziskavi so tako o času šolanja govorili kot o času izoliranosti in osamljenosti, pa tudi strahu, saj so jih sošolci pogosto zmerjali, šikanirali in obmetavali z zmerljivko »peder«. Ali kot pravi ena od respondentk: »V srednji šoli sem bila priča pretepu fanta, ki so ga pretepli, ker naj bi bil gej. Najprej sem jih poskusila dati narazen, vendar nisem bila uspešna. Pozneje sem pretep prijavila tako ravnateljici kot eni od učiteljic, vendar nista ukrepali. Fanta so pozneje še večkrat pretepli. Ampak potem nisem več prijavljala. Danes bi zagotovo ukrepala bolj odločno.« (Magić 2008, str. 18)

Posledice izolacije in izključenosti se kažejo predvsem v psihosocialnih težavah, ki jih doživljajo istospolno usmerjeni učenci. V primerjavi s sovrstniki zaradi pritiskov družbe pogosteje razmišljajo o samomoru, se soočajo z depresijo ali težave rešujejo z eskapizmom (zloraba alkohola in drog) (D'Augelli 2002; D'Augelli in Hershberger 1993; Hershberger in D'Augelli 1995; Kourany 1987; Vincke in van Heeringen 2002). Raziskava, ki so jo izpeljali na Severnem Irskem med mladimi geji (N = 190), je pokazala, da je o samomoru razmišljalo 71 % vprašanih; 80 % je kot razlog za to navedlo svojo istospolno usmerjenost, 27 % med njimi pa jih je že poskušalo narediti samomor (McNamee 2006). Podobne izsledke je pokazala tudi kanadska raziskava med istospolno usmerjenimi mladimi, saj ugotavlja, da je zanje 14-krat večja verjetnost, da bodo poskusili narediti samomor, v primerjavi s heteroseksualnimi vrstniki (Robinson 2001).

Tudi domače raziskave kažejo, da šolski prostor ni varen za istospolno usmerjene mlade (Kuhar in Švab 2005; Kuhar in drugi 2008). Več kot desetina vprašanih istospolno usmerjenih dijakov in dijakinj (N = 47) se v njem pogosto srečuje z nasiljem zaradi svoje spolne usmerjenosti (večinoma verbalnim), več kot 35 % vprašanih dijakov pa ima vsaj eno izkušnjo nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli (Kuhar in drugi 2008). Podobne so tudi ugotovitve raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (N = 443), v njej je 53 % vprašanih poročalo o izkušnji nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti. V skoraj 23 % primerov so to nasilje (večinoma verbalno) izvajali sošolke in sošolci (Švab in Kuhar 2005).

Vsakanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji

V našem prispevku na primeru Društva informacijski center Legebitra⁵ predstavljamo izkušnje z vstopom nevladnih organizacij v šolski prostor – tako z neposrednim kot tudi s posrednim informiranjem in izobraževanjem o istospolni usmerjenosti – in izsledke raziskave »Vsakanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji« o izkušnjah gejev in lezbijk s slovenskim šolskim sistemom.

Geji in lezbijke so skrita socialna skupina, kar predstavlja posebne ovire pri raziskovanju te skupine. Zaradi neznane velikosti skupine in neznanih demografskih značilnosti skupine vzorci raziskav na gejevski in lezbični populaciji ne morejo biti reprezentativni. V temelju poznamo dva pristopa k raziskovanju skritih socialnih skupin: naraščajoči in padajoči metodološki pristop (Atkinson in Flint 2001). Pri prvem poskušajo raziskovalci iz splošnih vzorcev detektirati populacijo istospolno usmerjenih posameznikov z vprašanji o spolnih praksah in partnerjih, kot je na primer: »Ali ste v zadnjem letu imeli spolni odnos z osebo istega spola?« Tovrstni pristop, ki je problematičen že zaradi redukcije vprašanja homoseksualnosti zgolj na seksualnost, praviloma detektirajo majhen odstotek istospolno usmerjenih posameznikov in posameznic. Kuhar in Švab (2005) na temelju raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji ugotavljata, da v primeru padajočega pristopa ne moremo govoriti o zaupanju med respondenti in raziskovalcem, ki je pri skritih socialnih skupinah bistvenega pomena pri oblikovanju vzorcev. Zato je drugi, naraščajoči pristop pogosteje uporabljena metoda, saj se pri tem vzorec oblikuje po metodi snežne kepe oziroma s socialnimi mrežami. Predvideva se namreč, da vsaj del pripadnikov neke skrite socialne skupine pozna še druge pripadnike te skupine. Hkrati se med raziskovalcem in respondenti vzpostavlja zaupanje (nekdo, ki je imel dobro izkušnjo s sodelovanjem v raziskavi, pritegne k raziskavi še druge potencialne respondente). Podoben pristop smo uporabili tudi v naši raziskavi, ki je potekala po spletu. S tem smo zagotovili visoko anonimnost respondentom, o anketi pa smo jih ciljno obveščali po gejevskih in lezbičnih spletnih seznamih elektronskih poštnih naslovov, blogov, GLBT-internetnih forumov, osebnih poznanstvih in podobno.

Spletna anketa z nekaj več kot petdesetimi vprašanji je bila izpeljana od marca do maja 2008. Anketiranje je potekalo v treh skupinah – dijaki, študenti, zaposleni in brezposelni – in za vsako od omenjenih skupin je bil vprašalnik smiselno prilagojen. Osnovni vzorec (221 respondentk in respondentov) smo za potrebe tega članka ustrezno rekodirali, tako da so v vzorcu ostali dijaki in dijakinje ter študentke in študenti. Iz vzorca smo torej izključili zaposlene mlade, ki jih nismo posebej spraševali po njihovih »šolskih izkušnjah«. Preurejeni vzorec

⁵ Skupina Legebitra je kot neformalna študentska skupina nastala leta 1998. V gejevsko in lezbično skupnost, pozneje pa tudi v širše družbeno okolje ni vnesla samo novih in inovativnih pristopov k vrstniškemu izobraževanju in ozaveščanju o spolni usmerjenosti, pač pa je ponudila tudi varen prostor istospolno usmerjenim in vrstniško psihosocialno podporo. Ker je večina mladih, ki so sodelovali v dejavnostih Legebitre (npr. pogovorne skupine, delavnice), o času odrasčanja in šolanja govorilo kot o času strahu, izoliranosti in osamljenosti, je bil eden od pglavitnih ciljev Legebitre z dialogom z različnimi javnostmi v kontekstu izobraževanja posredno omogočiti varnejši prostor v šolah, opozarjati na neenakopraven položaj istospolno usmerjenih mladostnikov in na izključevalne metode izobraževalnega sistema. Več: www.drustvo-legebitra.si.

obsega 160 respondentov: 47 dijakov in dijakinj ter 113 študentov in študentk. Med njimi je 40 % gejev, 29 % lezbijk, 25 % vprašanih se je identificiralo kot biseksualci, 4 % kot queer, preostali (1 %) pa se glede svoje identitete niso izrekli⁶. Ker je bila raziskava opravljena na priložnostnem vzorcu, se posplošitve nanašajo na populacijo, ki je podobna enotam iz vzorca. To je seveda pomanjkljivost naše raziskave, vendar je, kot smo že zapisali, ob nedefinirani osnovni populaciji to edini mogoči način izbora enot v vzorec. Uporabili smo deskriptivno in kavzalno neeksperimentalno metodo, zbrani podatki pa so bili v programu SPSS obdelani prek osnovnih opisnih statistik, analize kontingenčnih tabel in korelacij.

Nasilje v šoli

Neposredni povod za izpeljavo raziskave o vsakdanjem življenju istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji so bile številne osebne zgodbe uporabnikov in uporabnic Legebitre, ki šole zaradi svoje spolne usmerjenosti praviloma niso razumeli kot varnega prostora. Poleg tega se je od ustanovitve skupine (in pozneje nevladne organizacije) v povezavi z vstopom homoseksualnosti kot teme v šolski sistem zgodilo več epizod, katerih skupni imenovalec je bil homofobija, manifestirana na različne, bolj ali manj eksplicitne načine. Leta 2001 je, na primer, državna maturitetna komisija najprej zavrnila maturitetno nalogo *Lezbijke in razred žensk*, češ da ne sodi na področje sociologije, po posredovanju nevladnih GLBT-organizacij in urada varuha človekovih pravic pa je svoje prvotno mnenje spremenila in nalogo sprejela.⁷ Naslednje leto je bila v srednješolski reviji *Maturant&ka* (2002), ki so jo brezplačno distribuili po vseh srednjih šolah v Sloveniji, objavljena pesem dijaka bežigradske gimnazije *Samo bolezen* (prav tam, str. 15), vulgarizirana različica evrovizijske popevke *Samo ljubezen* tria Sestre. Nevladne GLBT-organizacije so pesem označile za »odkrit izbruh sovraštva do istospolno usmerjenih in neciviliziran izpad« (Lesbo 2002), na Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport pa so naslovile vprašanje, zakaj financira publikacije, ki mlade odkrito pozivajo k sovraštvu do drugačnih. Primer je bil predan tudi častnemu novinarskemu razsodišču, ki je odločilo, da je urednik kršil 23. člen kodeksa slovenskih novinarjev.⁸ Urednika glasila *Maturant&ka* so nato odstavili.⁹ Leta 2002 je na homofobijo v šolah opozorilo tudi Društvo za

⁶ Teme, ki smo jih obravnavali z vprašalnikom, so: razkritje pred sošolci, razkritje pred profesorji in učitelji, izkušnje verbalnega, neverbalnega in fizičnega nasilja v šoli, dostopnost informacij o homoseksualnosti v šoli, poseben sklop vprašanj se je dotikal razkritja in izkušenj nasilja v družinskem krogu in v krogu prijateljev. Respondentke in respondente smo spraševali tudi o preživljanju prostega časa, o uporabi alkohola in prepovedanih drog in podobno. Strokovno mentorstvo in statistično analizo podatkov je izpeljal dr. Roman Kuhar. Več: Kuhar, R., Maljevac, S., Koletnik, A., Magić, J. (2008). Vsakdanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji (raziskovalno poročilo). Ljubljana: Legebitra. Dostopno na spletu: http://www.drustvo-legebitra.si/legebitra/Istospolno_usmerjeni_mladi.pdf (16. 9. 2009).

⁷ Glej: Eva (2002). Homofija in šolstvo, Legebitrina oznanila, januar 2002, str. 22.

⁸ Urednik *Maturant&ke* kršil novinarski kodeks, Dnevnik, 24. 3. 2003, <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/46494> (zadnji dostop 20. 9. 2009).

⁹ Glej: Šola, Lesbo 17/18 (2002), dostopno prek: http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo_1718kazalo.htm (10. 9. 2009).

nenasilno komunikacijo, ki je v tistem času po srednjih šolah izvajalo obvezne izbirne vsebine o nasilju, diskriminaciji, komunikaciji in reševanju konfliktov, ena od njihovih delavnic pa je obravnavala homoseksualnost. Srednja šola tiska in papirja iz Ljubljane je dovoljenje za izvedbo omenjenih vsebin pogojevala z izključitvijo delavnice o homoseksualnosti, češ da so se starši ravnatelju pritožili, da njihova šola, na kateri je bila v prejšnjem šolskem letu izpeljana ta delavnica, »navija za homoseksualizem«.¹⁰ Vse te epizode nakazujejo, da je šolsko okolje heteronormativno in posledično nesenzibilno do posameznikov in posameznic s spolno usmerjenostjo, ki ne ustreza heteroseksualni normi.

To je potrdila tudi naša raziskava. Med šolajočimi se geji v vzorcu je namreč 27 % že izkusilo nasilje v šolskem prostoru zaradi svoje spolne usmerjenosti. Nasilje je izkusilo tudi 16 % vprašanih šolajočih lezbijk in 8 % biseksualcev.¹¹ Ob tem je treba opozoriti, da je stopnja razkritosti med šolajočimi se respondenti približno polovična – vsak drugi študent ali dijak, vključen v raziskavo, ni razkril svoje spolne usmerjenosti pred svojimi sošolkami in sošolci. Natančneje: 49 % vprašanih dijakov in dijakinj je razkritih pred vsaj nekaj svojimi sošolci (31 % pravi, da so razkriti pred večino), med študenti pa je ta delež nekoliko večji: 54 % vprašanih je razkritih pred vsaj nekaj svojimi sošolkami in sošolci (17 % pravi, da so razkriti pred večino). Položaj je povsem drugačen, ko govorimo o razkritju pred učitelji in učiteljicami. Večina vprašanih se ne počuti dovolj varnih, da bi o tem spregovorili ali pa se jim takšno razkritje ne zdi pomembno; 91 % vprašanih dijakov ni razkritih pred svojimi učitelji in učiteljicami, čeprav jih tretjina (33 %) meni, da nekateri učitelji za njihovo spolno usmerjenost verjetno vedo. Med študentkami in študenti ni razkritih 89 % vprašanih, čeprav petina (20 %) meni, da nekateri njihovi profesorji ali profesorice vedo za njihovo spolno usmerjenost. Če pustimo ob strani vprašanje smiselnosti ali primernosti razkritja pred učitelji in učiteljicami – dejstvo je namreč, da tako dijaki kot študenti v pogovorih z učiteljicami in učitelji razpravljajo tudi o nekaterih vidikih svojega zasebnega življenja, kot je na primer vprašanje partnerstva – lahko sklenemo, da je šolski prostor, predvsem v odnosu do učiteljev in učiteljic, prostor, kjer posameznice in posamezniki zaradi različnih razlogov ne spregovorijo o svoji spolni usmerjenosti ali jo skrivajo.

Raziskava je pokazala, da obstaja statistično značilna razlika ($p < 0,0001$) med izkušnjo homofobičnega nasilja v srednjih šolah in na fakultetah; dijaki in dijakinje zaradi svoje spolne usmerjenosti pogosteje doživljajo nasilje kot študentke in študenti. Izmed vprašanih dijakov jih je 36 % že izkusilo nasilje v srednji šoli zaradi svoje spolne usmerjenosti, na fakulteti pa ima takšno izkušnjo 11 % vprašanih študentov in študentk.

¹⁰ Društvo za nenasilno komunikacijo (2002). Pismo proti homofobiji, dostopno prek: http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo_1112sola.htm (10. 9. 2009).

¹¹ Ker je analiza pokazala, da ne obstajajo statistično značilne razlike glede na identiteto respondentov (geji, lezbijka, biseksualec ...), podatke v nadaljevanju prikazujemo glede na tip šolanja: dijaki in študenti.

	Pogosto		Enkrat ali nekajkrat		Nikoli	
	Dijak	Študent	Dijak	Študent	Dijak	Študent
Verbalno nasilje	10,9	1,8	43,5	15,3	45,7	82,9
Neverbalno nasilje	8,9	3,6	31,1	25,0	60,0	71,4
Fizično nasilje	2,2	/	8,7	0,9	89,1	99,1

Preglednica 1: Oblike nasilja s strani sošolcev (glede na tip šolanja), v odstotkih

Podrobnejši pogled v oblike nasilja, ki jih dijaki in dijakinje ter študenti in študentke doživljajo zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli ali na fakulteti od svojih sošolcev, kaže relativno visoko stopnjo verbalnega in tudi fizičnega nasilja: skoraj 11 % vprašanih dijakov pogosto doživlja verbalno nasilje v šoli, za razliko od nekaj manj kot 2 % študentov, ki so zaradi svoje spolne usmerjenosti pogosto izpostavljeni verbalnemu nasilju. Alarmanten je podatek, da je nekaj več kot 2 % vprašanih dijakov zatrnilo, da so pogosto izpostavljeni fizičnemu nasilju. Vsaj eno izkušnjo fizičnega nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli ali na fakulteti ima sicer skoraj 9 % dijakov in nekaj manj kot 1 % študentov.

Zanimivo je, da razkritje pri dijakih in dijakinjah ne vpliva bistveno na stopnjo nasilja, čeprav je seveda res, da razkriti dijaki v nekoliko večji meri doživljajo nasilje. Tako je 57 % razkritih dijakov doživelo nasilje zaradi spolne usmerjenosti, med nerazkritimi dijaki ali dijakinjami, za katere se sumi, da so istospolno usmerjeni, pa je 43 % tistih, ki so doživeli homofobično nasilje.

Na podlagi analiziranega vzorca ni mogoče izpostaviti statistično značilnih razlik v izkušnjah nasilja glede na to, kako se respondenti in respondentke identificirajo. Na splošno pa vendarle lahko rečemo, da med vsemi identitetnimi skupinami geji doživljajo največ nasilja. Ta razlika je, ko kaže preglednica 2, opazna predvsem pri fizičnem nasilju: geji v našem vzorcu so bili edina identitetna skupina, ki je v šolskem prostoru doživela fizično nasilje od sošolcev zaradi svoje spolne usmerjenosti.

	Pogosto				Enkrat ali nekajkrat				Nikoli			
	Gej	Lezb.	Bi.	Que.	Gej	Lezb.	Bi.	Que.	Gej	Lezb.	Bi.	Que.
Verbalno nasilje	6,2	2,2	5,1	/	27,7	23,9	17,9	/	66,2	73,9	76,9	100
Neverbalno nasilje	7,7	4,4	2,5	/	26,2	24,4	30,0	20,0	66,2	71,1	67,5	80
Fizično nasilje	1,5	/	/	/	7,7	/	/	/	90,8	/	/	/

Preglednica 2: Oblike nasilja glede na identitetne skupine, v odstotkih

Akterji nasilja v šolah in na fakultetah niso zgolj sošolke in sošolci – čeprav v večinskem deležu so – pač pa lahko takšno nasilje izvajajo tudi učitelji in profesorji. Skoraj 9 % vprašanih dijakov je že izkusilo vsaj en primer verbalnega nasilja, ki ga je zaradi njihove spolne usmerjenosti izvajal učitelj ali učiteljica. Ta delež na fakulteti je manjši: 3 % vprašanih študentk in študentov imajo izkušnjo verbalnega nasilja, ki so ga izvajali profesorji.

	Pogosto		Enkrat ali nekajkrat		Nikoli	
	Dijak	Študent	Dijak	Študent	Dijak	Študent
Verbalno nasilje	/	2,7	8,9	2,7	91,1	94,6
Neverbalno nasilje	/	1,8	6,8	5,4	93,2	92,8
Fizično nasilje	/	/	/	/	100	100

Preglednica 3: Oblike nasilja učiteljev/profesorjev (glede na tip šolanja), v odstotkih

Govor o homoseksualnosti

Uradni učni načrti za učne predmete v devetletnem osnovnošolskem izobraževanju v Sloveniji omenjajo spolno usmerjenost kot učno temo le enkrat. V petem razredu osnovne šole naj bi učenci in učenke pri predmetu družba spoznavali razlike med ljudmi, ki jih obkrožajo. Kurikul omenja razlike po spolu, veri, starosti, etnični pripadnosti, družbene in kulturne razlike in tudi razlike glede na spolno usmerjenost (Komidar 2008), vendar učbeniki za omenjeni predmet v petem razredu ne omenjajo spolne usmerjenosti. Podobno tudi učbeniki za osnovno šolo v vsebinskih sklopih, kjer je govor o družini in različnih oblikah družinskih skupnosti, ne omenjajo istospolnih družin (prav tam).

Problematico (ne)prisotnosti ali pomanjkanja vsebin o spolni usmerjenosti v učnem načrtu je Legebitra nasloвила v okviru projekta *Kje je homoseksualnost v učnem načrtu?*, ki ga je začela izvajati jeseni 2002. Pri nastanku ideje za projekt je bilo pomembno dejstvo, da se tema homoseksualnosti, ki zahteva resno razpravo, ne pa posmehljivih pripomb, v srednješolskem prostoru skorajda ne pojavlja (od dobre volje učitelja oziroma učiteljice je odvisno, ali bo o tej temi spregovoril-a in kako). Hkrati so sodelujoči na Legebitrinih pogovornih skupinah poročali tudi o neposluhu šolskih delavcev in delavk za problematiko istospolne usmerjenosti. Nekateri so recimo grobo prekršili mladostnikovo zaupanje in o tem, da je njihov otrok morebiti istospolno usmerjen, obvestili starše.

Projekt je bil sestavljen iz dveh delov: (1) Legebitra je šolam ponudila brezplačne delavnice o homoseksualnosti, (2) šolskim knjižnicam pa brezplačno prejemanje mladinskega mesečnika za istospolno usmerjene *Legebitrina oznanila*. Hkrati je nevladna organizacija vsem srednjim šolam in dijaškim domovom po Sloveniji poslala zgibanko o razkritju istospolne usmerjenosti ter tako mladim poskušala približati relevantne informacije o homoseksualnosti.

Vabilo za izvajanje brezplačnih delavnic je bilo poslano na več kot 100 naslovov srednjih šol, na vabilo se je odzvalo 8 šol. Pri komunikaciji z učitelji in učiteljicami, ki so skrbeli za organizacijo delavnice, je bilo kljub zanimanju še vedno zaznati nelagodje. Eden od mentorjev je na primer izvajalca delavnice naprosil, naj učencev »ne novačita za homoseksualnost«. Večkrat jih je bilo tudi strah, da se bodo učenci in učenke odzvali posmehljivo, zato so na nekaterih šolah selektivno izbrali slušateljše – k delavnicam so povabili le tiste, za katere so menili, da so »dovolj odprti«. Kljub temu so menili, da je tema pomembna in zanimiva in da soočanje s predsodki do istospolno usmerjenih sodi k njihovem delu, čeprav se je na eni od šol zgodilo, da je mentorica med izvajanjem delavnice

izjavila, da so posvojitve pri »istospolnikih«, kot se je izrazila, nenaravne in nikakor primerljive s heteroseksualnimi posvojitvami.

Kljub strahovom so delavnice praviloma potekale v zelo sproščenem ozračju, saj so jih izvajali študentje, ki so izhajali iz lastnih izkušenj ter podajali informacije razumljivo in konkretno. Nekatere šole so zaradi pozitivnih izkušenj celo večkrat organizirale takšne delavnice. Nekajkrat se je celo zgodilo, da se je kakšen učenec v pogovoru nato razkril pred svojimi sošolkami in sošolci. Delavnice so bile sestavljene iz dveh delov: v prvem so učenke in učenci razmišljali, kakšni so in kako nastanejo predsodki do istospolno usmerjenih, drugi del pa je bil sestavljen iz konkretnih zgodb in izkušenj vsakdanjega življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji in vprašanj, ki so jih zastavljali učenke in učenci. Ob tem se je pogosto izkazalo, da o istospolni usmerjenosti ne vedo veliko, da imajo precej popačene informacije. Največkrat jih je zanimalo, kdaj se posameznik zave, da je istospolno usmerjen, kakšni so bili odzivi staršev, ali posameznik vedno ostane istospolno usmerjen, ali imamo geji in lezbijke samo enega partnerja, kakšna so istospolna razmerja in podobno.

Kot smo že omenili, je več kot 90 % naslovnikov delavnice zavrnilo, največkrat zaradi tega, ker so menili, da za takšne teme ni prostora v učnem načrtu, da tema ne spada v šolski prostor, nekaj predstavnikov šol pa je menilo, da bi izvajanje delavnice pomenilo promocijo homoseksualnosti v njihovi šoli.

Podobne preinterpretacije »informacij« v »promocijo« so občasno nastajale tudi ob pobudi, naslovljeni na vse šolske knjižnice v Sloveniji. Legebitra je namreč nanje naslovila prošnjo, da jim brezplačno pošilja mladinski mesečnik za istospolno usmerjene, *Legebitrina oznanila* kot enega od virov relevantnih informacij o homoseksualnosti. Prosili so, da bi bila *Legebitrina oznanila* na voljo v knjižnicah tistim, ki jih želijo prelistati ali prebrati. Nato so prostovoljke in prostovljudci z vsemi naslovniki (bilo jih je več kot sto) opravili telefonski razgovor, ali šola želi prejemati omenjeni mesečnik. Pri tem so naleteli na tri značilne odzive, ki kažejo na nezadostno poznavanje tematike in premajhno senzibilizacijo za vprašanja spolne usmerjenosti in s tem povezanega družbenega izključevanja.

Knjižničarke in knjižničarji so najpogosteje zavrnilo prejemanje mesečnika z ugotovitvijo, da »na naši šoli ni takih učencev« ali »menimo, da pri nas ne bo zanimanja za tako revijo«. Najpogostejši razlog za zavrnitev je bila torej domneva, da so »tovrstni ljudje« drugje, ne pri nas, drugih, ki niso »takšni«, pa ta tema nikakor ne more zanimati.

Drug sklop razlogov za zavrnitev je povezan s samo vsebino revije, ki naj ne bi bila primerna za šolske knjižnice. Tako so trdili, da »v knjižnici nimamo tovrstne periodike« oziroma »v naši knjižnici ni prostora za tako revijo«. Nekoliko drugačen razlog so ponudili tisti, ki so menili, da so takšne vsebine široko dostopne in da ni nobene potrebe po dodatnem viru informacij o homoseksualnosti. Ena od knjižničark je tako menila, da je »informacij o tem že tako preveč, tisti, ki so taki, bodo že vedeli, kam se obrniti«. Zdi se, da je pri vseh odgovorih zaznati nelagodnost zaradi teme, ki se je najbolj eksplicitno izrazila v naslednjem odgovoru: »Na naši šoli tega ne bomo promovirali, odstopanj je že tako preveč, naj ostanejo raje v mejah.«

O zavrnitvi mesečnika so največkrat odločile knjižničarke same, najpogosteje na podlagi ugotovitve, da ne bo zanimanja za glasilo. Enako velja tudi za knjižnice, kjer so glasilo sprejeli (največkrat na podlagi tega, da je bil mesečnik brezplačen), razen v dveh primerih: v prvem je o primernosti glasila odločal učiteljski zbor, v drugem pa svet staršev šole. Obakrat so prejemanje mesečnika zavrnilo z razlogom, da je vsebinsko neprimeren.

Čeprav je bil pri tistih, ki so mesečnik sprejeli, odločilni dejavnik dejstvo, da je mesečnik brezplačen, manj pa so knjižničarke ali predstavniki šol upoštevali namen ozaveščanja dijakov, je med letoma 2002–2006 več kot 50 % srednjih šol, zavodov, srednješolskih centrov in študentskih klubov prejemale *Legebitrina oznanila*, ki so bila tako vir informacij o homoseksualnosti.

Glede na izsledke raziskave o vsakdanjem življenju istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji so bila *Legebitrina oznanila* eden redkih virov o homoseksualnosti v šolah, saj je 52 % vprašanih zatrdilo, da se o homoseksualnosti v šoli niso pogovarjali, 36 % pa, da so o tem govorili bolj malo.¹² Do podobnih izsledkov sta prišla tudi Švab in Kuhar v svoji raziskavi o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, saj sta ugotovila, da se skoraj 80 % vprašanih gejev in lezbijk ne spomni, da bi v šoli kdaj koli govorili o homoseksualnosti ali pa je bilo o tem povedano zelo malo (Švab in Kuhar 2005). Homoseksualnost kot tema razprave pri pouku se torej pojavlja sporadično, nesistemske in verjetno s precej zadržki, saj je govor o tem še vedno interpretiran kot promocija, ne izobraževanje.

Nekoliko drugačen je položaj na fakultetah, kjer je razprava o homoseksualnosti odvisna od študijskega programa. Zgolj za ponazoritev naj navedemo, da, kot kaže preglednica 4, proporcionalno gledano večina (48,6 %) študentov poroča, da na fakulteti o homoseksualnosti niso razpravljali, skoraj 46 % pa pravi, da so o tem govorili: manjši delež več, večina pa bolj malo.

	Da, veliko	Da, a bolj malo	Ne	Ne spomnim se
Dijaki	2,3	36,4	52,3	9,1
Študenti	10,8	35,1	48,6	5,4

Preglednica 4: Razprava v šolah o homoseksualnosti (glede na tip šolanja), v odstotkih

Podobno tudi zadovoljstvo z dostopom do informacij o homoseksualnosti v šolah in na fakultetah ni visoko. Na splošno dijaki izražajo nižjo stopnjo zadovoljstva glede tega kot študenti, a tako eni kot drugi poročajo o tem, da so nezadovoljni z informacijami, ki so jih dobili od spodaj naštetih akterjev (preglednica 5) ali pa od naštetih akterjev/servisov sploh niso dobili informacij. V povprečju je 81 % vprašanih dijakov nezadovoljnih z dostopom do informacij o homoseksualnosti v zvezi s šolo, ki jo obiskujejo. Pri študentih je mera zadovoljstva nekoliko višja, saj je z dostopom do informacij o homoseksualnosti 75 % vprašanih študentk

¹² Ob tem je treba opozoriti na manjši vzorec, ki ga imamo tu na voljo (sploh v primerjavi z raziskavo Švab in Kuhar, v katero je bilo zajetih 443 gejev in lezbijk). Zaradi tega je treba izsledke interpretirati z nekaj distance, ob tem pa upoštevati tudi, da so dijaki še v procesu izobraževanja in da bodo o homoseksualnosti morda lahko še kaj slišali v prihodnosti. A ne glede na vse to so rezultati v sozvočju s splošno odsotnostjo homoseksualnosti kot teme uradnega kurikula.

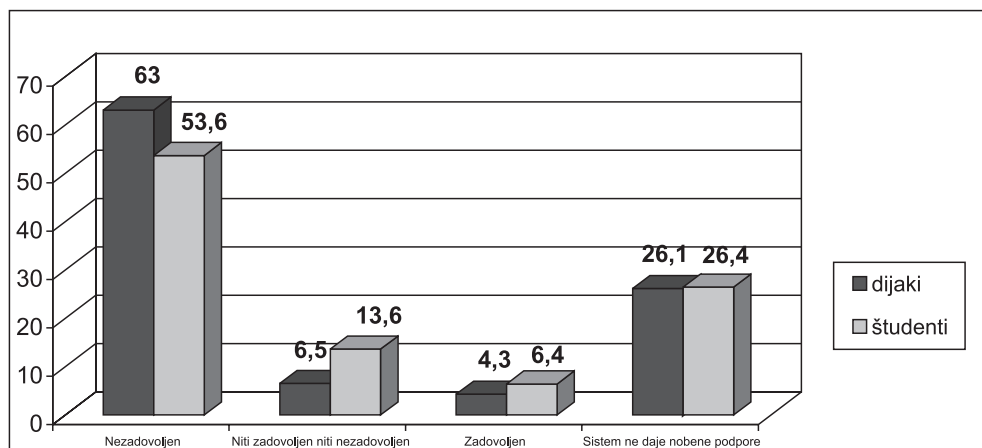
in študentov nezadovoljnih, ali pa od v preglednici naštetih akterjev/servisov o homoseksualnosti niso dobili nobene informacije na fakulteti, ki jo obiskujejo.

Kot kaže naslednja preglednica, izražajo dijaki največje zadovoljstvo z informacijami o homoseksualnosti, ki so jih pridobili od svojih sošolk in sošolcev – kar potrjuje našo prejšnjo ugotovitev, da je izobraževanje o homoseksualnosti v srednjih šolah neformalizirano – študentska populacija pa izraža največje zadovoljstvo s knjižnicami kot virom informacij o homoseksualnosti.

	Nezadovoljen ali nobenih informacij		Niti zadovoljen niti nezadovoljen		Zadovoljen	
	Dijaki	Študenti	Dijaki	Študenti	Dijaki	Študenti
Učni načrt	91,1	76,9	4,4	12,0	4,4	11,1
Izbirne vsebine*	93,2	/	4,5	/	2,3	/
Knjižnica	66,7	58,3	17,8	18,5	15,6	23,1
Profesorji	91,1	76,9	4,4	13,9	4,4	9,3
Sošolci	60,0	68,5	15,6	17,6	24,4	13,9
Svetovalni delavci*	84,1	/	4,5	/	11,4	/
Knjižničarji	86,7	88,0	11,1	2,8	2,2	9,3
Zunanji predavatelji	77,3	80,4	15,9	4,7	6,8	15,0

Preglednica 5: Zadovoljstvo z dostopom do informacij o homoseksualnosti (glede na tip šolanja), v odstotkih (* Vprašanje je bilo zastavljeno samo dijakom.)

Tako rekoč identične rezultate smo dobili tudi pri vprašanju glede zadovoljstva, ki ga šolski sistem daje istospolno usmerjenim mladim: večina dijakov in študentov s sistemom ni zadovoljna. Dobrih 26 % dijaške in študentske populacije je zatrdilo, da šolski sistem sploh ne daje nikakršne podpore istospolno usmerjenim mladim (slika 2).

Slika 2: Ali ste zadovoljni s podporo, ki jo šolski sistem daje istospolno usmerjenim mladim?

Pričakovano učitelji in šolski svetovalni delavci najpogosteje niso tisti, na katere se mladi, ki se srečujejo s problemi, povezanimi z istospolno usmerjenostjo, obrnejo po pomoč. Kot kaže naslednja preglednica, iščejo pomoč predvsem v svojem prijateljskem krogu ali v krogu neznancev (na primer na internetu), kjer je anonimnost visoka. S homoseksualnostjo je namreč še vedno povezana stigma, zato je anonimnost toliko pomembnejša.

	Dijaki	Študenti
Prijatelji/-ce	65,0	85,0
Starši	2,5	8,4
Socialna služba	2,5	0,9
Učitelji	/	/
Šolski svetovalni delavci	5,0	/
Delavci v nevladnih org.	/	7,5
Neznanci (na internetu)	37,5	28,0
Partner/-ica	2,5	4,7

Preglednica 6: Na koga se obrneš, ko se srečaš s problemom, povezanim s tvojo spolno usmerjenostjo?

Sklep

Podatki o nasilju v šolskem prostoru kažejo, da so predvsem srednje šole razmeroma nevaren prostor za istospolno usmerjene posameznike in posameznice. Več kot desetina istospolno usmerjenih dijakov in dijakinj se pogosto srečuje z nasiljem zaradi svoje spolne usmerjenosti, več kot 35 % vprašanih dijakov pa ima vsaj eno izkušnjo nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli. Ti podatki med drugim kažejo tudi na problem odsotnosti razprave o homoseksualnosti v šolah. Ne moremo sicer trditi, da bi zgolj razprava o homoseksualnosti neposredno prispevala k zmanjševanju homofobičnega nasilja v šolah, vsekakor pa je to eden od poglobitvenih manjkajočih elementov v zgodbi o preprečevanju homofobičnega nasilja v šolah v Sloveniji. Za vzpostavitev šole kot varnega prostora bi bilo zagotovo potrebno delovanje na več nivojih (prim. Pan v tej številki).

Drug problem, ki ga velja izpostaviti, je proces odločanja o vsebinah zunaj učnega načrta, ki dosežejo mladostnike v šoli. Prej opisani primeri nazorno pokažejo, kakšen vpliv ima lahko svet staršev ali kako nekatere osebe na šoli samoiniciativno odločajo, ali bodo neko vsebino, povezano s homoseksualnostjo, prepustile v šolski prostor, ne da bi se pri tem kakor koli posvetovala z vodstvom šole ali celo upoštevali želje dijakov in dijakinj. Navsezadnje pomanjkanje relevantnih informacij ne pripelje samo do tega, da se istospolno usmerjeni mladi soočajo »le« z nevednostjo vrstnikov in učiteljev ter posledično lastno nevidnostjo v šolskem prostoru, pač pa to botruje tudi nasilju, zmerjanju in šikaniranju, ki ga v šolskem prostoru (lahko) doživljajo istospolno usmerjeni posamezniki in posameznice.

Soočanje zelo avtonomnega in zaprtega šolskega sistema, predvsem srednješolskega, z dejstvi, da heteronormativno okolje ni in ne sme biti merilo

za vse, ni bila, ni in ne bo lahka naloga. Tu je zagotovo prostor za ustvarjalno sodelovanje med šolami in nevladnimi organizacijami, saj si delijo skupno nalogo: ustrezno strokovno reagiranje na pojave homofobičnega nasilja v šolah in s tem povezanega izključevanja in diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti. Vloga šole in nevladnih organizacij namreč ni zgolj v prepoznavanju, temveč tudi v spopadanju s tovrstnimi izključitvami.

Literatura

- Atkinson, R. in Flint, J. (2001). Accessing Hidden and Hard-to-Reach Populations: Snowball Research Strategies. *Social Research Update*, št. 31. <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU33.pdf> (5. 9. 2009).
- D'Augelli, A. in Hershberger, S. L. (1993). Lesbian, gay, and bisexual youth in community settings: Personal challenges and mental health problems. *American Journal of Community Psychology*, 21, št. 4, str. 421–448.
- D'Augelli, A. R. (2002). Mental health problems among lesbian, gay, and bisexual youths ages 14 to 21. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7, št. 4, str. 439–462.
- Ellis, V. in High, S. (2004). Something more to tell you: gay, lesbian or bisexual young people's experiences of secondary schooling. *British Educational Research Journal*, 30, št. 2, str. 213–225.
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1994). V: Uradni list Republike Slovenije, št. 7–41/1994.
- Hershberger, S. L. in D'Augelli, A. R. (1995). The impact of victimization on the mental health and suicidality of lesbian, gay, and bisexual youth. *Developmental Psychology*, 37, št. 1, str. 65–74.
- Komidar, K. (2008). Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Komidar, K. in Mandeljc, S. (2009). Homoseksualnost skozi analizo učnih načrtov, šolskih učbenikov in šolske prakse (prispevek v tej številki).
- Kourany, R. F. C. (1987). Suicide among homosexual adolescents. *Journal of Homosexuality*, 13, št. 4, str. 111–117.
- Kovač Šebart, M., Gaber, S. in Pluško, A. (2005) Izobraževanje in izobraženost. V: Črnak Meglič, A. (ur.). *Otroci in mladina v prehodni družbi: analiza položaja v Sloveniji*. Maribor: Založba Aristej, str. 125–159.
- Kuhar, R. (2005). Razkritje homoseksualne identitete, *Družboslovne razprave*, 21, št. 49/50, str. 119–138.
- Kuhar, R. Maljevac, S., Koletnik, A., Magić, J. (2008). Vsakdanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji (Raziskovalno poročilo). Ljubljana: Legebitra. http://www.drustvo-legebitra.si/legebitra/Istospolno_usmerjeni_mladi.pdf (10. 9. 2009).
- Lehtonen, J. (2003). Heteronormativity in School Space in Finland. *Lambda Nordica*, 9, št. 1–2, str. 94–103.
- Magić, J. (2008). Povej naprej: Raziskovanje, spremljanje in beleženje primerov diskriminacije, kršitev pravic in nasilja nad istospolno usmerjenimi v Sloveniji v obdobju med novembrom 2007 in novembrom 2008 (poročilo). Ljubljana: Legebitra.

- McNamee, H. (2006). *Out on Your Own. An Examination of the Mental Health of Young Same-Sex Attracted Men*. Belfast: The Rainbow Project.
- Pan, M. (2009). *Pedagogika in homoseksualnost ali vodenje otrok – za nos?* (prispevek v tej številki).
- Quinlivan, K. in Town, S. (1999). *Queer pedagogy, educational practice and lesbian and gay youth*. *Qualitative Studies in Education*, 12, št. 5, str. 509–524.
- Robinson, R. (2001). *Survivors of Suicide*. Career Press: New York.
- Sears, J. (1992). *Researching the other/searching for self: Qualitative research on (homo) sexuality in Education. Theory into Practice. Special Issue: Qualitative Issues in Educational Research*, 31, št. 2, str. 147–156.
- Švab, A. in Kuhar, R. (2005). *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Takács, J. (2006). *Social Exclusion of Young Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People in Europe*. Bruselj: ILGA Europe.
- Trenchard, L. (1984). *Talking about Young Lesbians*. London: London Gay Teenage Group.
- Trenchard, L. in Warren, H. (1984). *Something to Tell You*. London: London Gay Teenage Group.
- Vincke, J. in van Heeringen, K. (2002). *Confidant Support and the Mental Wellbeing of Lesbian and Gay Young Adults: A Longitudinal Analysis*. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 12, št. 3, str. 181–193.
- Warren, H. (1984). *Talking about School*. London: London Gay Teenage Group.

Simon MALJEVAC, Jasna MAGIĆ (LEGEBITRA Information Centre, Slovenia)

NO PLACE FOR FAGGOTS! HOMOPHOBIC VIOLENCE IN SCHOOLS

Abstract: The article introduces the results of a study on the everyday lives of gay, lesbian, bisexual, and transsexual (GLBT) youths in Slovenia. The study was conducted in 2008 by the non-governmental organisation Društvo informacijski center Legebitra, and it illustrates the experiences gained from a program intended to raise education and awareness about GLBT issues.

This research about the everyday lives of GLBT youths reveals that almost 98% of pupils have not heard anything (or have heard only very little) about homosexuality in schools. This does not necessarily mean that there is no access to information on homosexuality within schools, but such a lack of information about this particular topic could be interpreted to mean that the issue is not deemed important enough to be represented in public schools, or even that there are fears that readily-available information would represent a promotion of homosexuality. When Legebitra offered free awareness raising workshops to more than 100 high schools in Slovenia in 2002, only 8 schools responded positively. Indeed, discussion surrounding the topic of homosexuality at schools appears to be as random as it is inconsistent.

Key words: school, homosexuality, heteronormativity, homophobia, violence.